

- Рейда, Р. і Бейліна, С., 2010. Aqua Incognita. *Світогляд*, 5 (6), с. 59–63.
- Рейда, Р., 2019. Глиняний посуд з Карантинної бухти: склад, специфіка, контекст (за матеріалами підводних досліджень акваторії Херсонеса Таврійського 2009 року). *Археологічна керамологія*, 1 (1), Опішне, с. 27–35.
- Терещенко, О.І., 2013а. Підводно-археологічне дослідження античного торгівельного судна поблизу о. Зміїний у Чорному морі (польовий сезон 2011 р). *Археологія*, 2, с. 64–77.
- Терещенко, О.І., 2013б. Античне торгівельне судно «Зміїний-Патрокл» (склад реконструкції). *Археологія*, 3, с. 69–85.
- Gerasimov, V., Reyda, R., Smirnov, O. and Prejs, P., 2018. The Ancient Ship Wreck of the Late 4th/ Early 3rd Century BC at Kinburn Spit, Black Sea (Ukraine). In: *SCYLLIS*, pp. 186–194.
- Gerasimov, V., Reyda, R., Bryoska, A. and Ttusz, K., 2021. Underwater archaeological exploration in the waters of Tendra Split and Berezan Island in 2017. *SWIATOWIT Supplement Series C: Pontica et Caucasia*, II, pp. 254–258.

MARINE ARCHEOLOGY IN UKRAINE: ACHIEVEMENTS, PROBLEMS, PROSPECTS

Roman Reida

PhD in History, Senior Scientist, Early Slavs Department, Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine

Vyacheslav Gerasimov

Junior Scientist, Crimea and North-Western Pontic region Department, Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine

The article is devoted to a brief overview of the current state of marine archaeology in Ukraine. The problems and problematic issues of modern Ukrainian marine archaeology are briefly considered: personnel, methodological, conservation, technical, popularization, geopolitical issues. The achievements and prospects of this direction of scientific archaeological activity are pointed out.

Keywords: *marine archaeology, underwater archaeology, sunken ship, Black Sea, Ukraine.*

АРХЕОЛОГІЧНА СПАДЩИНА МЕЛІТОПОЛЬЩИНИ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ

Олександр Ситник

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії та археології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

У статті розкрито проблематику археологічної спадщини Мелітопольщини. Особливу увагу приділено основним етапам її вивчення. Наголошено головні завдання та окреслено перспективи її вивчення.

Ключові слова: археологічна спадщина, Мелітопольщина, петрогліфи, археологічна пам'ятка, «чорні копачі».

Л. Залізник (2001, с. 3) у вступній частині одного з випусків журналу «Магістеріум» зауважив, що Україна як одна з найбагатших на археологічні пам'ятки країн Європи є малодослідженою через малу кількість професійних археологів і завелику – чорних копачів. Більшу частину яскравої археології Східної Європи сконцентровано саме в Україні. Пояснюється це розташуванням України на шляху розселення людства та поширення різноманітних культурних новацій, які з прадавніх часів із культурних центрів Середземномор'я потрапляли через територію України до Східної Європи. Частково це можна пояснити концептом Ю. Болтрика, викладеним в одній з його лекцій, щодо значення біопродуктивності українських степів з їх гарними пасовиськами – як притягального фактора для кочівників.

На теренах Північно-Західного Приазов'я міститься низка унікальних об'єктів археологічної спадщини. Це насамперед: Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила», з унікальними наскельними зображеннями – петрогліфами (їхнє вивчення потребує поєднання археологічних, етнографічних і літературних матеріалів) і цілий комплекс курганів і курганних могильників, яких, згідно з даними В. Тимофєєва (2020, с. 470, 471), на території Мелітополя та Мелітопольського району налічується понад 400, а в Запорізькій області – більше ніж 7145, тощо.

© Олександр Ситник, 2022

Дослідження Кам'яної Могили розпочав у 1889 р. М. Веселовський, який зробив кілька зображень у звіті до Археологічної комісії. І лише починаючи з 1930-х відновилося вивчення Кам'яної Могили. Зокрема В. Даниленко, після завершення навчання на історичному факультеті Мелітопольського педагогічного інституту, впродовж 1936–1938 рр. брав участь у перших дослідницьких експедиціях на Кам'яній Могилі, організованих Інститутом археології АН УРСР. У процесі досліджень археолог виявив понад 30 нових плит із петрогліфами. Також у другій половині 1930-х рр. археологічні дослідження Кам'яної Могили здійснювала Азово-Чорноморська експедиція Інституту історії матеріальної культури ВУАК під керівництвом О. Бадера. Здійснені у цей період дослідження дали змогу виявити 37 нових гротів і печер з унікальними наскельними зображеннями (серед них – лінійно-геометричні креслення, «плити стоп», «кінські плити» тощо) (Бадер, 1947, с. 297–322). Це сприяло кращому розумінню побуту й культури населення давнього українського степу. Також розпочався процес аналізу наскельних зображень Кам'яної Могили.

Впродовж 1951–1957 рр. Кам'яну Могилу досліджував М. Рудинський. Результатом стала низка публікацій, серед яких виділяється завершальна монографія (Рудинський, 1961). Під час польових досліджень М. Рудинський вивчав унікальний комплекс петрогліфів на плитах Кам'яної Могили. Завдяки його зусиллям було зведено нанівець спробу затопити заплаву р. Молочна з метою створення тут чергової гідроелектростанції. Натомість було започатковано процес творення археологічного заповідника «Кам'яна Могила» (Глизь та Супруненко, 2002–2003). Наступний етап дослідження Кам'яної Могили пов'язаний із діяльністю В. М. Гладиліна, який упродовж 1961–1963 рр. займався вивченням пам'ятки. Як наслідок було відкрито низку нових гротів (Гладилін, 1964). Окремою сторінкою стало вивчення Кам'яної Могили В. Даниленком. Упродовж 1971–1973 рр. він відкрив дві нові печери (Чаклуна й Чуринг) із зображеннями мамонтів, бізонів, коней, антропоморфних фігур тощо (Даниленко, 1986). Починаючи від 1961 р. вивченням Кам'яної Могили розпочав займатися Б. Михайлов, який разом із В. Гладиліним ретельно дослідив грот Біка. Впродовж 1983–2001 рр. Б. Михайлов відкрив і вивчив 15 нових гротів і печер із малюнками (Михайлов, 2003). Загалом дослідники комплексу «Кам'яна Могила» відкрили 65 гротів і печер, де містилось кілька тисяч унікальних наскельних зображень.

Впродовж 2010–2017 рр. Н. Котова, як керівник Приазовської археологічної експедиції ІА НАН України, очолювала палеоботанічні

дослідження на території заповідника «Кам'яна Могила». В рамках проекту (спільно з Інститутом рослинних наук, Університет м. Берн, Швейцарія) з вивчення впливу кліматичних змін на розвиток давнього суспільства в Україні було проведено розкопки багат шарового поселення з матеріалами доби мезоліту, неоліту, енеоліту тощо.

Серед усього розмаїття археологічної спадщини Мелітопольщини особливе значення мають кургани й курганні могильники. Окрім знаного Мелітопольського кургану, дослідженого в 1954 р. експедицією Інституту археології під керівництвом О. Тереножкіна, на території Мелітопольщини на обліку офіційно перебувало близько 500 курганів і могильників (зокрема – 144 курганні пам'ятники в складі 431 кургану). Але це в межах старого Мелітопольського району. Після злиття з ним Веселівського, Приазовського та Якимівського районів цю кількість ще не визначено. Однак вона значно зросла. І це за винятком уже обслідуваних об'єктів, переважно наприкінці 1940-х – на початку 1950 рр., коли будували Мелітопольське водосховище. Лише в 1987 р. Ю. Болтрик виявив у Мелітополі та Мелітопольському районі 47 курганів і 89 курганних могильників. І як зазначив цей учений-археолог, Мелітопольщина посідає провідне становище за насиченістю археологічними пам'ятками. Однак серед традиційних проблем щодо курганів і курганних могильників залишаються: незаконні дії «чорних археологів», розорювання їх землеробами тощо.

Л. Залізник вважає, що з появою верстви багатих людей, які скуповують старожитності, та бездіяльністю правоохоронних органів «розквітнув» грабіжницький «чорний коп». Оскільки природа не терпить порожнечі, нестача «білих» академічних, університетських і музейних археологів почала компенсуватися зростанням чисельності «чорних», що займаються нищенням, розграбуванням і розпродажем археологічної спадщини України (Залізник, 2020, с. 255). Діяльність «чорних копачів» позбавляє нас суттєвої частки національної історії. Адаже навіть за можливості легалізації частини знахідок «чорних копачів» залишається проблемою прив'язка їх до місця розташування.

Нині, в умовах тимчасової окупації території Мелітопольщини, археологічна й загалом культурна спадщина краю опинилася під загрозою знищення й розграбування. Зокрема, військові РФ замінували підступи до НІАЗ «Кам'яна Могила», викрали золото скіфської доби з Мелітопольського музею, вчинили велику низку інших злочинів. Така практика є неприпустимою, оскільки тягне за собою втрату безцінних для історії всього людства об'єктів археологічної

спадщини. І проблема полягає не лише в матеріальних втратах, а й – насамперед – людських!

Загалом слід наголосити, що археологічна спадщина Мелітопольщини потребує більш повноцінної охорони, захисту та належного вивчення. А це можливо лише за умови деокупації краю.

Бібліографія

- Бадер, О.М., 1947. Петрогліфи Кам'яної Могили. В: *Палеоліт і неоліт України*, с. 297–322.
- Гладилін, В.М., 1964. До питання про вік наскельних рисунків Кам'яної Могили. *Археологія*, XVI, с. 82–88.
- Глизь, І. П. і Супруненко, О.Б., 2002–2023. Михайло Рудинський – археолог, пам'яткоохоронець, музейник і педагог. *Археологічний літопис Лівобережної України*, 2/2002 – 1/2003 (12–13), с. 7–11.
- Даниленко, В.М., 1986. *Кам'яна Могила*. Київ: Наукова думка.
- Залізняк, Л., 2001. Замість передмови: археологія в НАУКМА. *Магістеріум*, 6. Археологічні студії, с. 3–5.
- Залізняк, Л., 2020. *Моя археологія. Біографічні спогади та суб'єктивні враження про українську археологію*. Київ: Темпора, 2020.
- Михайлов, Б.Д., 2003. *Кам'яна Могила – світова пам'ятка стародавньої культури в Україні: фотоальбом*. Київ: Такі Справи.
- Рудинський, М.Я., 1961. *Кам'яна Могила: корпус наскельних рисунків*. Київ: Вид-во АН УРСР.
- Тимофеев, В.М., 2020. *Капсула времени*. Мелітополь: Изд. дом МГТ.

ARCHAEOLOGICAL HERITAGE OF MELITOPOL: EXPERIENCE AND PROSPECTS OF STUDY

Olexander Sytnyk

PhD in History, Professor of History and Archeology
Department of Bohdan Khmelnytsky Melitopol State
Pedagogical University

The article reveals the problems of the archaeological heritage of the Melitopol region. Particular attention is paid to the main stages of its study. The main tasks are emphasized and the prospects of its study are outlined.

Keywords: *archaeological heritage, Melitopol region, petroglyphs, archaeological monument, “black diggers”.*